

Vankien todellisuus ja toivon todellisuus

Suomalaisia vankeja koskevan tuoreen tutkimustiedon mukaan vankien resilienssi (kyky sopeutua vastoinkäymisiin ja palautua niistä) on selvästi muita suomalaisia heikompaa. Miesvangeista puolella naisvangeista kolmella viidestä se on matalalla tasolla, yhdistyen laajoihin elämänhallinnan ongelmiin. Arki on tällöin kaoottista, epävakaa.

Luottamus toisiin ihmisiin on muita ihmisiä vähäisempää. Se vähenee tuomioiden pidentymisen myötä. Miesvangit ovat naisvankeja yksinäisempiä. Yli puolet vangeista vapautuu maailmaan kodittomana, ilman varmuutta omasta asunnosta.

Vain kolmanneksella on ollut töitä ennen vankeutta ja vähemmistö näkee itsensä täysin työkykyiseksi. Työkyky on kuitenkin osoittautunut vahvimmin vankien osallisuuden kokemusta selittäväksi tekijäksi. Osallisuuden kokemus on vangeilla selvästi muita suomalaisia heikompaa.

Vain yhdellä kymmenestä vangista ei ole elämänaikaista päihdehäiriötä. Vanhemmassa polvessa hallitseva päihde on alkoholi, nuoremissa polvissa yhä useammilla huumeet. Vajaalla puolella miesvangeista mukaan kuuluvat myös dopingaineet.

Vajaalla puolella vangeista todentuu ADHD-oirekuva. Yleisimmin nuorilla, vähän koulutetuilla, useita lyhyempiä tuomioita saaneilla ja muita vankeja useammin kurinpitoseurauksiin joutuvilla. Lähes kolme neljästä naisvangista ja yli puolet miehistä kärsii elämänaikaisista mielialahäiriöistä. Vakavasta masennuksesta lähes joka toinen naisvanki ja joka kolmas mies, ahdistuneisuushäiriöistä vajaa puolet miehistä ja yli puolet naisista, joka neljännellä naisella traumaperäinen stressihäiriö. Jonkin persoonallisuushäiriön edellytykset täyttyivät yhdeksällä vangilla kymmenestä, niiden piirteistä yleisin antisosiaalisuus, toiseksi yleisimpinä epäluuloisuus ja epävakaus. Psykoosisairauksia vangeilla esiintyy neljä kertaa muuta väestöä enemmän. Niiden lisäksi oma lukunsa on päihdepsykoosi, jonka on kokenut kolmannes vangeista.

Fyysisen väkivallan kokemus on kuulunut lähes kaikkien vankien elämään. Kaksi kolmesta miehestä ja melkein yhdeksän kymmenestä naisesta on kokenut henkistä väkivaltaa, seksuaalista väkivaltaa joka kymmenes mies ja yli puolet naisvangeista. Vankien traumaoireilu on viimeisinä vuosina lisääntynyt, erityisesti miesvangeilla, joskin naisilla se on vielä selvästi yleisempää eikä sekään viime vuosina vähentynyt.

Edellä kuvaamani suomalaisten vankien todellisuus perustuu THL:n vankiterveydenhuollon yksikön laajaan tutkimushankkeeseen vankien terveydestä ja hyvinvoinnista. (Vankien terveys ja hyvinvointi 2023, THL:n raportti 007/2023). Tutkimuksen tekijöiden yksi keskeisistä päätelmistä ja esityksistä vankeinhoidolliseen työhön on vankien kuntoutuksen

rakentaminen vangin oireilun mukaisesti eikä nykykäytännön tavoin tehdyn rikoksen mukaan.

Kun pohdin näitä tutkimustuloksia, mietin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmämme tekokeskeisyyttä ja tekijäkeskeisyyttä. Millaisia mahdollisuuksia se antaa vankeinhoidolliselle työlle pyrkimykseen tukea vankeja muutoksessa, joka todella muuttaisi elämän eikä olisi parhaimmillaan vain uusien tuomioiden välttämistä – joka uusimisprosenttien laskeminen kovin usein näyttää nousevan jonkinlaiseksi hyvän vankeinhoidon kriteeriksi, vaikka hyvin tiedetään sen ongelmallisuus vaikuttavuuden arvioinnissa. Sillä on monen elämänalueen yhteisvaikusta, päätyykö ihminen vankilaan vai ei. Herää myös kysymys, jäädäänkö vankeinhoitotyössä hoitamaan rikosten seurauksia ilman että kyetään pääsemään varsinaisiin syihin. Tämä ei ole kritiikkiä Rikosseuraamuslaitoksen ja vankiloiden toimintaa kohtaan, vaan pikemminkin kysymys siitä, teemmekö me muu yhteiskunta riittävästi.

Edellä esitetty ei ole tarkoitettu jonkinlaiseksi kurjuuden kuvailuksi, vaan valaisemaan sitä elämäntodellisuutta, jossa moni vanki elää, useimmat. On hyvä muistaa, etteivät edellä kuvatut ongelmat tee kenestäkään rikollista tai edes vaarallista, esimerkiksi mielenterveydenhäiriöt eivät sillä tavoin itsessään vaikuta. Surulliset seuraukset vääristä teoista syntyvät monien haitallisten vaikutusten kasaamana.

Edellä esitetyn vankien elämäntodellisuuden olen kertonut taustaksi sille todellisuudelle, joka ilmenee toisista tutkimustiedoista, vankien uskonnollisuutta koskevasta tutkimusaineistosta. Sen perusteella vankien todellisuutta on myös toivon todellisuus. Jokainen kuntouttavaa vankeinhoitotyötä tai sen rinnalla toimivaa hengellistä vankilatyötä ja vankilasielunhoitoa tekemässä ollut tunnistaa tämän. Toivo on osa vankien todellisuutta, vaikkei toki jakaudu heidän keskuudessaan tasaisesti.

Yli puolet tutkimusaineistoni vangeista koki tulevaisuuden vähintään melko turvalliseksi. Vain n. 15 % naisista ja n. 10 % miehistä koki tulevaisuutensa turvattomaksi. Loput eivät osanneet arvioida tulevaisuuttaan sen enempää turvalliseksi kuin turvattomaksikaan. Tulevaisuutensa vähintään melko selvänä ilmoitti näkevänsä samoin n. puolet vangeista. Reilut 20 % naisista ja 15 % miehistä näki tulevaisuutensa epäselvänä. Tämä vaikuttaa hätkähdyttävältä edellä kuvattuja vankien terveyttä ja hyvinvointia koskevien tietojen valossa. Toisaalta turvattomuustutkimuksessa (jota oma tutkimukseni ei ole) yleisesti tunnettu tosiasia on tulosten riippuvaisuus turvattomuuden kysymisen tarkkuudesta: Kysyttäessä turvattomuutta yleisellä tasolla tulokset ovat matalampia kuin kysyttäessä tarkemmin eriteltyinä turvattomuutta eri elämänalueilla. Vankien turvattomuutta tutkineen Tarja Kauppilan (Vankeudesta vapauteen, 1999) mukaan vangit kokevat turvattomuutta selvästi yleisemmin ja samanaikaisesti useammilla elämänaloilla kuin muu väestö, toisaalta hyvin samoista aiheista kuin muutkin ihmiset.

Oman tutkimusaineistoni perusteella yllättävän harvat vangit kokivat päihteet ongelmiksi, selvä enemmistö niin miehistä kuin naisista koki ne korkeintaan melko vähäiseksi ongelmaksi tai ei ongelmaksi lainkaan. Samoin selvä enemmistö ilmoitti mielenterveyden haasteet melko vähäiseksi tai ei ongelmaksi lainkaan. N. puolet ei kokenut merkittäviä terveysongelmia. Selvä enemmistö ei nähnyt vapautumiseen liittyvän merkittäviä ongelmia. Sosiaaliset asiat (työ,

toimeentulo, asuminen yms.) ongelmaksi koki sentään selvä enemmistö, samoin kuin vankeuden aiheuttamat kielteiset seuraukset sekä perhesuhteet ja muut läheissuhteet.

Herää kysymys, miten näin suuri ristiriita eri tutkimusten välillä voi selittyä. Erityisesti, kun edellä lähteinä käytetyt tutkimusaineistot on todettu tiukoissa tieteellisissä tarkasteluissa erittäin vahvoiksi tieteellisen tutkimusmenettelyn kannalta. Näyttää siltä, että tämä liittyy itse tutkimusasetelmiin kokonaisuutena. Tyypillistä kyselytutkimuksissa on se, että niissä varsinaiset tutkimusaiheet ja niihin liittyvät kysymykset suuntaavat vastauksia merkittävästi.

Siten omissa tutkimusaineistoissani ensisijalla ollut uskonnon ja spiritualiteetin eri alueita laajasti koskeva tutkimusasetelma ja näihin kysymyksiin vastausten pohtiminen on näyttänyt virittävän vankeja myös heidän pohtiessaan eri elämänalueiden ongelmia sekä tulevaisuuttaan. He näyttävät vastanneen niitä koskeviin kysymyksiin uskontoa ja hengellisyyttä koskevan tutkimushorisontin suuntaisesti eli ikään kuin hengellisyyden heissä virittämistä näköaloista.

Tähän liittyen, hengellisyyden ja uskonnon sekä sielunhoidon merkityksissä vangeille yli kaiken muun nousee tutkimusaineistoissani toivon merkitys. Voisi melkein pelkistää: uskonto ja sielunhoito vankilassa, usko ja hengellisyys vankien todellisuudessa on kysymys Toivosta. Se on todella perimmäinen kysymys, elämän ja kuoleman kysymys monelle.

Pohdin siksi tässä toivoa vankien elämän ja sielunhoidon kysymyksenä. Mutta ennen sitä pohdin lyhyesti toivoa yhden vankilasielunhoitajien ja seurakuntien vankilatyössä olevien ryhmän toiminnallisen tutkimustyöskentelyn kautta.

Vankilasielunhoitajan toivo pahan todellisuudessa

Hiljattain tänä syksynä tutkiskelimme tuhoavuuden ja pahan kohtaamista vankilasielunhoitajien ja seurakuntien vankilatyötä tekevien joukolla. Tutkiskelimme sitä eri tavoin, vertaisryhmissä, antoisan luennon herättämässä keskustelussa sekä sosiodraaman välinein. Poimin tähän joitakin ajatuksiani, jotka heräsivät tutkiessamme Toivoa tuhoavuuden ja pahan todellisuudessa sosiodraaman keinoin.

Tuossa työskentelyssä rakentui maailma, jossa ihmisille tapahtuu paha, ihmiset tekevät paha toisilleen ja itselleen, elämä vahingoittuu tai jopa tuhoutuu. Lopulta ei kuitenkaan keskeistä tuossa maailmassa ollut pahuus ja tuhoavuus. Vaan kaoottisuus, rajattomuus, toivottomuus, yhteyden katkeaminen. Elämä, jota ei luoda ja varjella yhdessä vaan joka pirstoutuu erillisiksi elämiksi, jotka taistelevat tilastaan toistensa kanssa. Hyvän ja pahan erottaminen hämärtyy, kaikkialla ja kaikissa näyttäytyy mahdollisuus molempiin.

Tuohon maailmaan syntyi kuitenkin toivon särö. Se alkoi syntymään yhteydestä, ihmisten asettuessa vähän kerrallaan suhteeseen toistensa kanssa, edes pyrkimykseen kohti suhteeseen asettumista. Ei syntynyt pelastuksen luvattua maailmaa. Ei tullut rauha ja hyvä kaikille ja kaikkialle. Mutta syntyi mahdollisuus toivoon yhteisestä elämästä. Sen synty

muutti maailmaa, johon edelleen jäi kuulumaan keskeneräisyys ja haavoittuvuus. Maailman ja elämän sydänääneksi tuli silti yhteinen Toivo.

Toivo vankilassa hengellisenä kysymyksenä ja elämän kysymyksenä

Totesin edellä, jotta käsitykseni mukaan laajoissa vankitutkimusaineistoissani vankien pohdinta ja vastaukset elämän eri alueiden ongelmista sekä omasta tulevaisuudestaan näyttäytyvät hengellisyyden horisontin suuntaamina ja että hengellisyyden merkityksen vangeille voi tiivistää toivon käsitteeseen.

Reilu puolet miesvangeista ja kaksi kolmesta naisesta osallistuu vankeutensa aikana jumalanpalveluksiin tai muihin hengellisiin tilaisuuksiin. Tutkimushaastatteluuissa vangit kuvailevat monin tavoin hengellisten tilaisuuksien merkitystä, josta erityisesti nousee esiin toivon, valon ja rauhan etsiminen näistä tilaisuuksista. Vangit kuvailevat kokemusta sekä sisäiseksi että sosiaalseksi, sekä sisäisen vahvistavan kokemuksen että yhteisen rukouksen kokemisen kautta. Kuten yllättävän moni suomalainen, moni vanki rukoilee jopa päivittäin ja vähintään viikoittain. Haastatteluissaan vangit kuvaavat kokemusta, jossa oma rukous tulee tavallaan todemmaksi ja kuullummaksi, kun hengellisessä tilaisuudessa rukoillaan yhdessä.

Vajaa puolet miehistä ja kaksi kolmesta naisesta osallistuu hengelliseen ryhmätoimintaan vankeutensa aikana. Vangit kuvaavat sen merkitsevän erityisesti mahdollisuutta oppia toisilta ja jakaa omaa etsintäänsä toisten kanssa. Moni kuvaa ryhmässä koetun vahvistavan omaa uskoa ja toisaalta myös haastavan ja kyseenalaistavan omia käsityksiä.

Puolet vangeista tapaa vankeuden aikana ainakin jonkun kirkkokunnan seurakunnan edustajan henkilökohtaisesti. Enemmistö seurakuntien edustajista on vapaaehtoistyöntekijöitä. Vangit kuvaavat näiden tapaamisten merkityksen olevan kuin silta maailmaan, josta heidät on otettu pois. Haastatteluissa kuvastuu arvostus ja hämmästyksistä, että nuo ihmiset antavat aikaa ja näkevät vaivaa päästäkseen vankilaan, heidän luoksensa. Ennen kaikkea moni vanki kuvaa itsessään heräävän toivon siitä, että jospa itsekin voisi joskus olla kuin tuollainen ihminen, jossa näkyy elämän merkityksen löytäminen, toivo ja ilo ja rauha, jotka näkyvät ulospäinkin ilman osoittelua.

Reilu puolet miesvangeista ja vajaa puolet naisista käy vankeuden aikana henkilökohtaisessa tapaamisessa vankielunhoitajan kanssa. Niissä käsitellään erityisesti läheissuhteiden, vankielämän aiheuttaman monitahoisen ahdistuksen sekä myös hengellisyyden kysymyksiä, jossa tulokulma yleensä on eri elämänalueiden ongelmiin liittyvä - hengellinen sekä sielunhoidollinen kehys antavat eräänlaisen holistisen tilan niiden käsittelyyn vangin elämän kokonaisuudesta käsin. Tällöin esim. mielenterveyden, sosiaalisten ongelmien ja päihdeongelmien kysymykset avautuvat hieman toisin kuin vankien käsitellessä samoja ongelmia terveydenhuollon ja sosiaalialan ammattilaisten kanssa. Sielunhoidossa kyse on elämäkertomuksesta. Sielunhoidon tilaa voisi luonnehtia Martti Lindqvistiä lainaten: "Tarina tarvitsee kuuntelijan. Jos ei tule kuulluksi, ei myöskään voi tulla hyväksytyksi. Minut

nähdään tarinani kautta, kun joku tulee siihen mukaan, ottaa sen vakavasti ja liittää sen omaan tarinaansa."

Vankien todellisuutta heidän eri elämänalueidensa haasteiden ja toisaalta vankien hengellisyyteen ja sielunhoitoon liittämän toivon todellisuuden suhdetta pohtien nousee mieleeni erään jo vuosia sitten eläköityneen vankiladiakonin pohdinta hänen pyrkiessään tiivistämään, miten hän tehtävänsä sielunhoitajana ymmärsi työuransa jälkeen. Hän tiivisti sielunhoitajan tehtävänsä vankilassa lauseeksi "Olen toivon kannatteliija." Tätä muistelllessani liitän lopuksi pohdintaani ajatuksia Martti Lindqvistiltä, jonka mukaan "Ihmisen keskeneräisyyden syvin vastakohta on armo. Niiden kohtaamisesta syntyy uskoa, toivoa ja rakkautta." ja "Armo tarkoittaa sitä, ettei kenenkään tarvitse olla oman toivonsa tuottaja, eikä luoda oikeuttaan jäädä henkiin. Arjessa armo merkitsee lupaa tulla näkyväksi juuri sinä ihmisenä, jollaiseksi itsensä tunnistaa oman matkansa tässä vaiheessa. Toivo on kykyä toivoa, että huomina olisi. Minulle ja sinulle. Ja myös meidän jälkeemme."